

Poznań, dnia 29 lipca 2019 roku

dr hab. Piotr Jabkowski, prof. UAM
Instytut Socjologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

RECENZJA DOROBKU NAUKOWEGO
prof. dra hab. Dariusza Jemielniaka
w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego
w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie – socjologia

W związku z decyzją Centralnej Komisji ds. Stopni i Tytułów Naukowych powołującą mnie jako recenzenta w skład komisji do przeprowadzenia postępowania habilitacyjnego prof. dra hab. Dariusza Jemielniaka, przedkładam recenzję osiągnięcia naukowego Wnioskodawcy pt. *Socjologia Internetu. Metody cyfrowych badań społecznych* oraz towarzyszącego dorobku naukowego i osiągnięć dydaktyczno-organizacyjnych Kandydata.

* * *

Z całą pewnością w przypadku prof. dra hab. Dariusza Jemielniaka mamy do czynienia z osobą, która swymi osiągnięciami naukowymi, organizacyjnymi oraz dydaktycznymi wykracza znacząco poza standardy przyjmowane w ocenie osiągnięć naukowych oraz dorobku towarzyszącego kandydatów wnioskujących o nadanie stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie socjologia. Po pierwsze, Kandydat posiada już tytuł profesora nauk ekonomicznych nadany przez Prezydenta RP w 2014 roku, który uzyskał zaledwie 10 lat po nadaniu mu w 2004 roku stopnia doktora nauk ekonomicznych w zakresie nauk o zarządzaniu oraz 5 lat po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego nauk ekonomicznych w dyscyplinie zarządzanie (nadanego odpowiednią uchwałą Senatu Akademii Leona Koźmińskiego w Warszawie). Stopnie i tytuły naukowe prof. D. Jemielniak osiąga zatem w cyklach pięcioletnich, co

oznacza, iż złożenie w 2019 roku wniosku habilitacyjnego w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie socjologii, jest kontynuacją tego trendu zapoczątkowanego w 2004 roku. Po drugie, prof. D. Jemielniak jest autorem wielu prac publikowanych w najlepszych czasopismach o zasięgu światowym, laureatem nagród za działalność naukową oraz stypendystą znakomitych uczelni o międzynarodowej renomie. Wszystko to sprawia, że przystępując do oceny dorobku naukowego oraz dorobku towarzyszącego wskazanego przez Kandydata we wniosku do Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów Naukowych spodziewać należy się osiągnięć spełniających najwyższe standardy światowe.

Już na samym wstępie należy wskazać, iż obszar analiz substantywnych prowadzonych w socjologii przez prof. dra hab. D. Jemielniaka dotyczy przede wszystkim metodologii badań jakościowych, ze szczególnym uwzględnieniem jakościowych metod badań organizacji, a także ilościowych oraz jakościowych badań społeczności internetowych, socjologii Internetu oraz pracy opartej na wiedzy. Dariusz Jemielniak posiada w tym zakresie znaczące osiągnięcia publikacyjne oraz badawcze. Kandydatowi udaje się z powodzeniem łączyć wysokie kompetencje metodologiczne z analizą przemian współczesnego świata. Jego erudycja imponuje, a znajomość najnowszej literatury światowej jest niepodważalna.

* * *

Zgodnie z art 18a pkt. 7 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (z późniejszymi zmianami), zadaniem recenzenta powołanego w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego jest odpowiedź na pytanie, „czy osiągnięcia naukowe wnioskodawcy spełniają kryteria określone w art.16”, a mianowicie, czy kandydat przedłożył do oceny dzieło opublikowane w całości lub cykl publikacji stanowiący znaczny wkład autora w rozwój określonej dyscypliny naukowej oraz, czy wykazuje się istotną aktywnością naukową lub artystyczną.

Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 1 września 2011 roku w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego precyzuje również, że w przypadku oceny artykułów z obszaru nauk społecznych powinny to być autorskie lub współautorskie publikacje w czasopismach znajdujących się w bazach JCR, ERIH lub na liście B czasopism punktowanych MNiSW. W ocenie bierze się pod uwagę sumaryczny IF (*impact factor*), liczbę cytowań według WoS (*web of science*) oraz indeks Hirscha według WoS. Rozporządzenie, o którym mowa, wskazuje również na konieczność oceny dorobku towarzyszącego kandydata (w tym na kierowanie międzynarodowymi lub krajowymi projektami badawczymi, międzynarodowe lub krajowe nagrody za działalność na-

ukową, staże w zagranicznych instytucjach badawczych oraz naukowych, wygłoszenie referatów na konferencjach międzynarodowych i krajowych) oraz na ocenę działalności dydaktyczno-organizacyjnej kandydata.

* * *

Prof. dr hab. Dariusz Jemielniak przedstawił wniosek o przeprowadzenie postępowania habilitacyjnego wraz z autoreferatem i załącznikami pozwalającymi ocenić stronę formalną oraz jakościową jego dorobku naukowego, dydaktycznego i popularyzatorskiego. Przedstawiona dokumentacja spełnia wymagania opisane w przywołanym powyżej rozporządzeniu MNiSW. Jako osiągnięcie naukowe Kandydat wskazał dwie powiązane tematycznie publikacje spięte wspólnym tytułem *Socjologia Internetu. Metody cyfrowych badań społecznych*. Na cykl ten składa się:

- a) 1 artykuł opublikowany w wiodącym polskim czasopiśmie socjologicznym: Jemielniak, Dariusz (2018). Socjologia 2.0: o potrzebie łączenia Big Data z etnografią cyfrową, wyzwaniach jakościowej socjologii cyfrowej i systematyzacji pojęć, *Studia Socjologiczne*, 2(229), str. 7-29;
- b) 1 monografia: Jemielniak, Dariusz (2019). *Socjologia Internetu*. Warszawa; Wydawnictwo Scholar, ISBN 978-83-65390-07-3.

Swoją drogą, Kandydat mógłby przedłożyć do oceny jedynie osiągnięcie w postaci monografii (artykuł przenieść do dorobku towarzyszącego). Rozumiem motywację skłaniającą Autora do przedstawienia obu tych publikacji, nie było to jednak potrzebne zważając na fakt, iż znaczna część pomysłów sygnalizowanych we wcześniejszym chronologicznie artykule ze Studiów Socjologicznych została podjęta w monografii, o czym zresztą D. Jemielniak informuje wprost w nocie „Od autora” na str. 9.

Poza publikacjami zgłoszonymi do osiągnięcia naukowego (w okresie po uzyskaniu tytułu profesora nauk ekonomicznych, tj. od 2014 roku), w naukowym dorobku towarzyszącym Kandydata (w dyscyplinie socjologia) odnaleźć można: (1) siedem autorskich oraz współautorskich publikacji naukowych w czasopismach znajdujących się w bazie JCR lub na liście ERIH; (2) trzy artykuły w bazach innych niż JCR lub ERIH, (3) jedną monografię autorską oraz dwie współautorskie, (4) redakcję jednej monografii, (5) współautorstwo dwóch rozdziałów w pracach zbiorowych, (6) opracowanie jednego hasła encyklopedycznego dla wiodącego wydawnictwa światowego Sage.

Pod względem ilościowym jest to dorobek w zupełności spełniający wymagania stawiane przed osobą ubiegającą się o stopień doktora habilitowanego. Doskonałym tego potwier-

dzeniem jest: a) sumaryczny *impact factor* (IF=11.664 za lata 2016-2018) oraz b) suma punktów za publikacje w czasopismach z IF (łącznie 185 punktów za okres trzech lat). Pokażna jest również liczba cytowań. Według *Web of Science* wynosi ona 76 z indeksem Hirsha równym 6, przy czym według bazy *Scopus* oraz bazy *Google Scholar* indeks cytowań jest znacznie większy i wynosi 150 cytowania dla bazy *Scopus* i 1465 cytowań dla bazy *Google Scholar*, z *h*-indeksem równym 7 według *Scopus* oraz 20 według *Google Scholar*.

Kandydat wykazał się bogatym doświadczeniem w kierowaniu projektami badawczymi (w tym 3 grantami uzyskanymi w ramach konkursów Narodowego Centrum Nauki oraz 1 grantem w ramach konkursu Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej). Odnotować należy również: a) czynny udział w kilkunastu międzynarodowych oraz krajowych konferencjach naukowych, b) liczne staże jako *visiting scholar* na uznanych światowych uczelniach, c) członkostwo oraz współpracę z licznymi międzynarodowymi instytucjami i organizacjami naukowymi, d) udział w komitetach redakcyjnych i radach naukowych wielu czasopism, e) liczne nagrody za działalność naukową, f) członkostwo w wielu międzynarodowych i krajowych organizacjach oraz towarzystwach naukowych, g) udział w zespołach eksperckich i konkursowych.

Na tle przedstawionego dorobku naukowego oraz dorobku związanego ze współpracą międzynarodową i krajową równie okazale wyglądają osiągnięcia dydaktyczne, w tym opieka naukowa nad doktorantami w charakterze promotora lub opiekuna naukowego. Wynika to jednak w bezpośredni sposób z faktu posiadania dorobku uzasadniającego wcześniejsze uzyskanie tytułu profesora nauk ekonomicznych.

Podsumowując formalno-ilościową część dorobku prof. dra hab. Dariusza Jemielniaka należy jednoznacznie uznać, że jego dorobek naukowy, dorobek związany ze współpracą międzynarodową, osiągnięcia dydaktyczne oraz popularyzujące naukę spełniają ze znacznym naddatkiem wymagania stawiane osobie starającej się o stopień naukowy doktora habilitowanego. Najistotniejszą rolę w pozytywnej formalno-ilościowej ocenie tego dorobku odgrywa przede wszystkim: zasługująca na szczególne uznanie wysoka aktywność publikacyjna potwierdzona licznymi artykułami w renomowanych i wysoko punktowanych czasopismach znajdujących się w bazie JCR oraz ERIH, niezwykle intensywna działalność badawcza, staże w zagranicznych ośrodkach naukowych oraz udział w licznych konferencjach międzynarodowych. Przedstawiony do oceny dorobek mieści się w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie socjologia, tym samym może być podstawą nadania stopnia doktora habilitowanego we wskazanej dziedzinie oraz dyscyplinie nauki. Co do oceny warstwy naukowej dorobku towarzyszącego należy wskazać, iż jest on niezwykle spójny. Prof. D. Jemielniak podejmuje się rozwiązania ważnych problemów z zakresu metodologii jakościowych oraz ilościowych badań społeczności internetowych oraz skupia się na problematyce pracy opartej na wiedzy. Ustalenia są interesujące,

skłaniają do stawiania nowych pytań, pozwalają zrozumieć mechanizmy społeczne stojące za Internetem, równocześnie opierają się na znakomitym warsztacie badawczym Kandydata.

* * *

Głównym kryterium oceny dorobku Kandydata jest jednak merytoryczna recenzja zgłoszonego w postępowaniu habilitacyjnym osiągnięcia naukowego. Przechodzę zatem do jakościowej oceny zestawu dwóch publikacji naukowych spiętych przez prof. D. Jemielniaka tytułem *Socjologia Internetu. Metody cyfrowych badań społecznych*. W intencji autora jest to dorobek posiadający istotny wkład w rozwój socjologii w trzech zasadniczych wymiarach, tzn.: 1) naukowej systematyzacji metod wykorzystywanych w *socjologii cyfrowej*, w tym tej zorientowanej ilościowo (analizy Big Data, analizy sieci i badania sieci społecznościowych, sondaże *on-line*, kulturomika, scraping) oraz jakościowo (etnografia *on-line* / etnografia cyfrowa, analiza przypadku), a także badań wytworów kultury (kultura remiksu, badania humoru, memów internetowych), 2) opisu przemian społecznych będących efektem trwającej od blisko trzech dekad rewolucji cyfrowej, w tym redefinicji relacji społecznych, kryzysu wiedzy eksperckiej oraz rozwoju gospodarki dzielenia się, 3) systematyzacji głównych wyzwań związanych z etyką badawczą w Internecie.

W moim przekonaniu przedstawione do oceny osiągnięcie naukowe podejmuje ważne problemy współczesnej socjologii oraz dylematy metodologii badań społecznych, tworzy całość pozwalająca zrobić krok na przód w obszarze szeroko pojętej *Socjologii Internetu*, chociaż ma też kilka mankamentów, które jednak nie podważają wysokiej oceny merytorycznej całości dzieła. Postaram się to dokładniej uzasadnić konkretnymi przykładami oraz komentarzami. Nie będę przy tym omawiał struktury książki oraz jej zawartości, skupię się na tym co uważam za najważniejsze z perspektywy recenzenta w przewodzie habilitacyjnym, tj. na tym, co uznaję za szczególne wartościowe oraz na tym, co w moim przekonaniu podlega dyskusji. Pragnę przy tym zaznaczyć, że nie na wszystkim znam się w stopniu umożliwiającym podjęcie rzeczowej dyskusji z Autorem, stąd przedstawione uwagi nie mają charakteru systematycznej recenzji wszystkich następujących po sobie rozdziałów oraz podrozdziałów monografii. Jeżeli w czymś nie będę czuł się wystarczająco kompetentny, napiszę o tym wprost w zawartych poniżej uwagach i komentarzach.

Zacznę od tego, iż bardzo wysoko oceniam te części monografii, które odnoszą się do wykorzystania *Big Data* w analizie zjawisk społecznych. Jednym z takich przykładów, które D. Jemielniak opisuje są możliwości związane z wykorzystaniem nakładki *Google trends* oraz *Google correlate* w zakresie prowadzenia analiz kontekstowych, tj. np. ustalenia potencjalnego wpływu czynników zewnętrznych (wydarzeń społeczno-polityczno-ekonomicznych, czy też

środowiskowych) na opinię publiczną. Problem ten jest szczególnie ważny dla badaczy sondażowych. Wystarczy zauważyć, że ponieważ terenowa faza badań rozciągnięta jest dość znacznie w czasie, to zachodzi konieczność monitorowania tego, czy na skutek jakichś zdarzeń nie nastąpiło – w okresie realizacji badania – przewartościowanie oraz zmiana społecznych postaw i opinii. Chociaż podejmowano już wiele prób oceny wpływu pewnych wydarzeń kontekstowych na opinię publiczną (np. Europejski Sondaż Społeczny konstruował bazy zawierające wykaz znaczących zdarzeń społeczno-politycznych jakie miały miejsce w trakcie realizacji badania), to jednak nie były one dotąd udane i ostatecznie porzucono pierwotne pomysły. Wydaje się, że dane pobrane z *Google trends* i/lub *Google correlate* mogą – przynajmniej w pewnym stopniu – pomóc rozwiązać dotychczasowe problemy. Otóż, badacz lub badaczka zainteresowani zmianą postaw społecznych lub zmianą opinii społecznej na skutek pewnych wydarzeń mogą w prosty sposób sprawdzić, czy zaobserwowane zmiany nie współwystępują wraz ze wzrostem zainteresowania jakimś problemem (wyrażonym zwiększoną liczbą wpisów odpowiednich haseł w wyszukiwarce Google). Dla przykładu, odkąd na początku lipca 2015 roku kwestie kryzysu migracyjnego (przemieszczania się syryjskich uchodźców drogą bałkańską) stały się polem poważnego sporu politycznego w Polsce oraz wielu innych krajach Europy, dało się zaobserwować największą liczbę (w historii) zapytań w wyszukiwarce Google o termin ‘uchodźca’ lub o jego różne odmiany. Równocześnie w wielu krajach sondaże opinii publicznej zaczęły odnotowywać znaczący wzrost niechęci wobec przyjmowania uchodźców. Nie oznacza to oczywiście, iż fakt zainteresowania sprawami uchodźców generuje negatywne postawy (jest raczej odwrotnie), świadczy jednak o tym, że kwestia, o której mowa, stała się w centrum spraw zajmujących swego czasu opinię publiczną. *Google trends* oraz *Google correlate* pozwalają to w doskonały sposób udokumentować.

Problem z wykorzystaniem danych o zainteresowaniu użytkowników Internetu pewnymi hasłami polega jednak na tym, że *Google trends* oraz powiązana z tym nakładka *Google correlate* pozwalają w swej użyteczności zwizualizować oraz podać wskaźniki liczbowe dziennego (czy też tygodniowego) zainteresowania pewnymi hasłami w Google, ale jednocześnie dane dostępne są wyłącznie na poziomie populacyjnym, nie zaś jednostkowym. Wiąże się z tym zjawisko pozornych korelacji. D. Jemielniak obrazuje ten problem skorelowaniem wielkości nakładów na naukę w USA oraz liczbą samobójstw przez powieszenie. W literaturze światowej zjawisko pozornych korelacji zostało doskonale zobrazowane, np. ‘wpływem’ liczby piratów na średnią temperaturę powietrza i znane jest pod nazwą *True Fact: The Lack of Pirates Is Causing Global Warming*.

To czego mi wyraźnie brakuje w książce D. Jemielniaka, to rozwinięcia kwestii związanych z możliwością równoczesnego wykorzystania tradycyjnych technik sondażowych oraz

analiz *Big data*. A jest to pole aktywności empirycznej, które potencjalnie mogłoby przynieść wiele korzyści zarówno dla badaczy i badaczek skupionych na gromadzeniu i wykorzystaniu danych survey'owych, jak również dla tych, którzy/które eksplorują Internet starając się odnaleźć nowe, ciekawe obszary dociekań socjologii. Przykładów nachodzących na siebie pól aktywności badawczej można znaleźć wiele (por. Japac i in. 2015). Podaję dwa możliwe:

- Po pierwsze, dominującym obecnie paradygmatem prowadzenia sondaży na populacjach generalnych jest podejście znane jako *Total Survey Error* lub *Total Quality Assessment* (por. Biemer 2010). Obie te koncepcje zasadzają się na prostej idei, iż proces badawczy narażony jest na błędy. Ponieważ wszystkich źródeł błędów nie da się znaleźć, to przynajmniej należy rozpoznać oraz zidentyfikować te, które na ów całkowity błąd pomiaru (lub końcową jakość badania) mają największy wpływ. O ile w badaniach sondażowych wiadomo mniej więcej, co jest potencjalnym źródłem błędu (badacze oraz badaczki wypracowali również strategie ograniczania negatywnych konsekwencji wystąpienia pewnych błędów), to w odniesieniu do analiz *Big data* nadal niewiele w tym względzie zrobiono, choć już wiadomo, lub przynajmniej badacze i badaczki mają już świadomość tego, że analizy takie należy podjąć. A przecież problemów jest wiele i są one – przynajmniej w jakiejś części podobne do tych, na które napotyka badacz lub badaczka wykorzystując dane zastane. Analogii jest rzeczywiście wiele. Rzadko kiedy badacze lub badaczki są w stanie ocenić proces gromadzenia danych 'produkowanych' przez innych i tym samym ocenić ich faktyczną jakość. Z *Big data* jest ten dodatkowy problem, że poszczególne dane / źródła danych są zazwyczaj całkowicie odmienne, nie przystają do siebie, mają wiele źródeł o różnej jakości, co ma potencjalnie znaczący, może nawet destrukcyjny wpływ na jakość wniosków formułowanych w oparciu o analizy *Big data*. Podsumowując, do *Big data* należy podchodzić ostrożnie, łatwo się tą ideą zachłysnąć, tymczasem postępować należy raczej zgodnie z maksymą wyrażoną niegdyś w Lizbonie na siódmym kongresie *European Survey Research Association* przez Paula Biemera – znanego propagatora paradygmatu *Całkowitego Błędu Pomiaru* – zgodnie z którą *Big Data = Big Error!* Wydaje mi się, że uwzględnienie przez D. Jemielniaka paradygmatu całkowitego błędu pomiaru w jego rozważaniach nad przydatnością *Big data* w analizie zjawisk społecznych mogłoby przynieść ciekawe rezultaty i otworzyć nowe pole eksploracji metodologicznej.
- Po drugie, 'przekopywanie' się przez *Big data* może okazać się również niezwykle przydatne dla badaczy sondażowych, zwłaszcza dla metodologów badań survey'owych. Od wielu już lat rozwijane są procedury oceny jakości pomiaru poprzez analizę dodatkowych danych gromadzonych w trakcie terenowej realizacji sondażu, tj. informacji opisujących zarówno wylosowane jednostki, jak też proces gromadzenia danych. Mowa tutaj

o tzw. *auxiliary variables* oraz *para-data*, które stanowią potężny zasób informacji służących np. szacowaniu jednostkowych skłonności wylosowanych osób do udziału w badaniu. Pozwala to na redukcję negatywnych skutków niepełnej realizacji próby oraz wprowadzanie efektywnych, tj. ograniczających *nonresponse bias* procedur ważenia danych. Nie trudno wyobrazić sobie sytuację, w której internetowe zasoby *Big data* mogłyby – mając oczywiście na względzie kwestie etyczne – zasilać zewnętrzne wobec procesu pomiaru zbiory danych (ze zmiennymi charakteryzującymi zarówno respondentów, jak też przebieg terenowej fazy badań), nie tylko w tradycyjnych sondażach, ale także tych prowadzonych *on-line*.

Jeżeli chodzi o konsekwencje metodologiczne oraz ograniczenia sondaży *on-line*, D. Jemielniak zauważa przede wszystkim problem niepełnego pokrycia populacji generalnej dostępem do Internetu. Jest to w istocie dość poważne ograniczenie dla sondażowych badań populacyjnych prowadzonych w Internecie, zwłaszcza w sytuacji skorelowania niepełnego pokrycia populacji z rozkładem badanych cech, czego konsekwencją może być wypaczenie wyników (*coverage bias*). Należało jednak zwrócić również większą uwagę na to, iż znaczącym wyzwaniem w badaniach *on-line* pozostaje nie tylko błąd wynikający z niepełnego pokrycia populacji (zerowe szanse dotarcia do pewnych jednostek populacji generalnej, tzn. jednostek nieposiadających dostępu do Internetu), ale również brak możliwości oszacowania prawdopodobieństw selekcji do badania poszczególnych jednostek populacji. W konsekwencji niemożliwe staje się, w zasadzie, zastosowanie klasycznych Neymanowsko-Pearsonowskich reguł wnioskowania statystycznego dla danych zebranych przy pomocy platform Internetowych.

Co więcej, ograniczeniem sondaży *on-line* jest również zjawisko jednostek niedostępnych. Warto zauważyć, że głównym źródłem niedostępności jednostek (tzw. *non-response*) w tradycyjnych sondażach jest odmowa udziału w badaniu lub brak możliwości nawiązania kontaktu z wylosowaną osobą w okresie realizacji badania. Techniki *on-line* ograniczają co prawda ryzyko wystąpienia drugiego z przedstawionych źródeł niedostępności (respondent lub respondentka może wziąć udział w badaniu w dogodnym dla siebie terminie, nie zaś w terminie wizyty ankietera), wzmacniają jednak szanse odmowy, która w przypadku technik *on-line* nie przyjmie postaci klasycznej odmowy wyrażonej w konwersacji z ankieterem, polega jednak na całkowitym zignorowaniu prośby o udział w badaniu. O ile problem *non-response* jest dość dobrze rozpoznany w tradycyjnych technikach sondażowych (wiadomo już, kto częściej odmawia i jakie środki zaradcze należy podjąć, by zmniejszyć szansę uzyskania odmowy udziału w badaniu konkretnych kategorii respondentów), o tyle w badaniach *on-line* niewiele w sumie wiadomo o źródłach oraz konsekwencjach odmów. Wiele jest tutaj jeszcze do zrobienia. Autor

sygnalizuje ten problem odwołując się np. do opracowania LaRose i Tsai (2014), nie podejmuje jednak próby jego dokładnego opisu i wyjaśnienia. A sporo już w tym względzie zrobiono, o czym świadczą liczne pozycje literaturowe (np.: Cunningham i in. 2015; McPeake, Bateson i O'Neill 2014; Scott i in. 2014; Fan i Yan 2010). Być może wartościowe byłoby zaimplementowanie w badaniach *on-line* idei wskaźnika reprezentatywności, znanego pod nazwą *R-Indicator* (por. Schouten, Cobben i Bethlehem 2009) oraz próba szacowania jednostkowych skłonności do udziału w badaniu *on-line* na podstawie danych powiązanych z adresami IP oraz 'śladami' aktywności pozostawianej w Internecie?

Przywołane w poprzednim akapicie pozycje literaturowe dotyczyły badań *on-line* prowadzonych na specyficznych kategoriach respondentów. Być może w badaniach prowadzonych na populacjach generalnych sondaże *on-line* nie będą w najbliższym czasie (przynajmniej w projektach o charakterze naukowym) poważną alternatywą wobec tradycyjnych technik sondażowych, choć staną się przydatne w badaniach specyficznych grup lub kategorii jednostek (tzw. *hidden populations* lub *hard-to-reach populations*), do których dotarcie w sposób tradycyjny nie jest najlepszym możliwym rozwiązaniem? Wystarczy wskazać na wybrane pozycje literaturowe, by zauważyć rosnące zainteresowanie wykorzystania w tym względzie technik *on-line* (np.: Barratt, Ferris i Lenton 2015; Dusek, Yurova i Ruppel 2015; Joseph i in. 2013; Miner, Bockting, Romine i Raman 2012; Ramo i Prochaska 2012; Brick 2011; Miller i Sønderlund 2010).

Nie twierdzę oczywiście, że badania sondażowe prowadzone przy pomocy narzędzi *on-line* nie dają już teraz interesujących rezultatów. Takie stwierdzenie byłoby nie tylko pozbawione podstaw, co krzywdzące dla socjologów i socjolożek (lub szerzej przedstawicieli i przedstawicielek świata nauki), którzy w twórczy sposób wykorzystują zarówno informacje zawarte w Internecie, jak też *webowe* narzędzia gromadzenia danych. W *Socjologii Internetu* Dariusz Jemielniak przedstawia zresztą niezwykle interesujące oraz nietypowe przykłady takich zastosowań pozwalających na ilościowe badanie treści internetowych. Wszystkie one ukazują, że twórcze wykorzystanie danych zawartych w Internecie wymaga niestandardowego podejścia do nieoczywistych problemów. W efekcie udaje się jednak osiągnąć cele, które nie byłyby możliwe do realizacji w świecie empirii opartym na standardowych metodach gromadzenia i przetwarzania danych. To wyeksponowanie palety możliwości stojących za ilościową analizą treści internetowych, a także za analizą danych pozyskiwanych w badaniach *on-line*, jest niewątpliwą zaletą ocenianej monografii. Erudycyjnie wywód jest znakomity, wsparty jest też gęstym studium literaturowym.

Książka ma też słabsze fragmenty, jak choćby ten poświęcony *scrapingowi*. Nie chcę przez to powiedzieć, że informacje podawane przez Autora nie są ciekawe ani też, że nie są

przydatne z perspektywy badacza lub badaczki zainteresowanych socjologią cyfrową. Mam na myśli to, że w świetny erudycyjnie wywód zostaje wpleciony czysto techniczny opis jednego z wielu dostępnych narzędzi *scrapingowych*. Z podziękowań, jakie Autor zamieścił na końcu książki (por. str. 168) dowiedziałem się, że ten fragment pomagał opracować D. Jemielniakowi współpracujący z nim doktorant Yaroslav Krempovych. Pragnę zatem wyraźnie podkreślić, że moje uwagi nie odnoszą się do jakości tego opracowania, lecz do zasadności umieszczenia tego konkretnego fragmentu w recenzowanej monografii.

Przechodząc do oceny tych części książki, które poświęcone są metodom badania społeczności internetowych przy pomocy technik jakościowych chciałbym w pierwszej kolejności odnieść się do fragmentu poświęconego analizie przypadku. Autor przedstawia w nim interesujący pomysł na analizę historii edytowania haseł w Wikipedii. Bardzo pouczający jest również fragment pracy skoncentrowany na jakościowych wywiadach *on-line* wykorzystujących tekstowy czat internetowy. Dariusz Jemielniak odwołuje się do swoich własnych doświadczeń, ukazując podstawowe ograniczenia takiego sposobu moderowania dyskusji. Omawia również inne techniki prowadzenia jakościowych wywiadów *on-line*. Warto jednak zauważyć, że każda z przedstawionych w książce technik prowadzenia wywiadów jakościowych nie jest jakoś szczególnie nowa, ich specyfika zasadza się jednak na wykorzystaniu cyfrowych kanałów komunikowania, co ma znaczenie głównie z perspektywy obniżenia kosztów oraz przyspieszenia procesu badawczego

Trudno jest mi ocenić te części pracy, które poświęcone są badaniom wytworów kultury internetowej, w tym analizie relacji pomiędzy kulturą remiksu a polityką, badaniem humoru, czy też memów internetowych. Nie znam się na badaniu kultury, czy też szerzej na socjologii kultury w stopniu umożliwiającym formułowanie jakichś sensownych uwag.

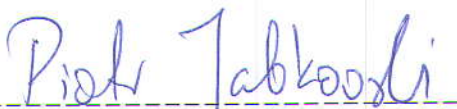
Podsumowując merytoryczną część recenzji pragnę podkreślić, że w przypadku prof. dra hab. Dariusza Jemielniaka mamy niewątpliwie do czynienia z osobą, która posiada doskonały warsztat teoretyczny wsparty studiami literaturowymi oraz znakomite przygotowanie empiryczne. Nie chodzi tutaj wyłącznie o umiejętność posługiwania się takimi czy innymi technikami badawczymi, ale o intelektualną dojrzałość pozwalającą na formułowanie ważnych wniosków o przedmiocie prowadzonych dociekań naukowych. Mam na myśli to, że dyscyplina nasza (czy też w ogóle polska nauka) cierpi na wyraźny niedostatek badaczy nadążających za współczesnymi trendami warsztatowymi oraz analitycznymi, pozwalającymi im je twórczo łączyć oraz wykorzystywać. Co do oryginalnego wkładu w rozwój socjologii należy stwierdzić, że osiągnięcie naukowe Kandydata wnosi go przede wszystkim w postaci:

1. Ukazania przeobrażeń świata cyfrowego (rewolucji internetowej) oraz wpływu tych przeobrażeń na: a) przemiany relacji on-line pomiędzy ludźmi, b) postępujący kryzys wiedzy eksperckiej oraz c) rozwój tzw. gospodarki dzielenia się;
2. Doskonale erudycyjnie przygotowanego studium ukazującego główne obszary refleksji socjologicznej nad wykorzystaniem cyfrowych informacji zawartych w zasobach Internetu w badaniach o charakterze socjologicznym;
3. Ukazania głównych problemów etycznych wynikających z badań prowadzonych w Internecie (lub w oparciu o zasoby danych internetowych), choć w książce brakuje czegoś, co można by nazwać „kodeksem etyki badacza internetowego”.

Wyeksponowane w recenzji uwagi i komentarze traktować należy jako przyczynek do dyskusji z Autorem, nie umniejszają one bardzo wysokiej merytorycznej oceny przedłożonego dzieła.

* * *

Konkluzja. Przedstawiony przez prof. dra hab. Dariusza Jemielniaka dorobek naukowy – zarówno ten, który został wskazany jako główne osiągnięcie naukowe, jak również inne publikacje, doświadczenie w kierowaniu grantami i projektami badawczymi, współpraca międzynarodowa, aktywność konferencyjna – a także doświadczenie dydaktyczne i organizacyjne uznaję za spełniające ze znacznym naddatkiem zwyczajowe ustalenia oraz formalne wymogi zawarte w ustawie z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (z późniejszymi zmianami) oraz w rozporządzeniu MNiSW z dnia 1 września 2011 roku w sprawie kryteriów oceny osiągnięć osoby ubiegającej się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Ponieważ ustalenia naukowe habilitanta inspirowały do stawiania ważnych pytań oraz posiadają oryginalny wkład w rozwój socjologii, z pełnym przekonaniem wnioskuję o nadanie prof. dr hab. Dariuszowi Jemielniakowi stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie socjologia.

dr hab. Piotr Jabkowski

Literatura:

- Barratt, M. J., Ferris, J. A., & Lenton, S. (2015). Hidden populations, online purposive sampling, and external validity: Taking off the blindfold. *Field Methods*, 27(1), 3-21.
- Biemer, P. P. (2010). Total survey error: Design, implementation, and evaluation. *Public Opinion Quarterly*, 74(5), 817-848.
- Brick, J. M. (2011). The future of survey sampling. *Public Opinion Quarterly*, 75(5), 872-888.
- Cunningham, C. T., Quan, H., Hemmelgarn, B., Noseworthy, T., Beck, C. A., Dixon, E., ... & Jetté, N. (2015). Exploring physician specialist response rates to web-based surveys. *BMC medical research methodology*, 15(1), 32.
- Dusek, G. A., Yurova, Y. V., & Ruppel, C. P. (2015). Using social media and targeted snowball sampling to survey a hard-to-reach population: A case study. *International Journal of Doctoral Studies*, 10, 279-299.
- Fan, W., & Yan, Z. (2010). Factors affecting response rates of the web survey: A systematic review. *Computers in human behavior*, 26(2), 132-139.
- Japiec, L., Kreuter, F., Berg, M., Biemer, P., Decker, P., Lampe, C., ... & Usher, A. (2015). Big data in survey research: AAPOR task force report. *Public Opinion Quarterly*, 79(4), 839-880.
- Joseph, C. L., Ownby, D. R., Havstad, S. L., Saltzgaber, J., Considine, S., Johnson, D., ... & Johnson, C. C. (2013). Evaluation of a web-based asthma management intervention program for urban teenagers: reaching the hard to reach. *Journal of Adolescent Health*, 52(4), 419-426.
- LaRose, R., & Tsai, H. Y. S. (2014). Completion rates and non-response error in online surveys: Comparing sweepstakes and pre-paid cash incentives in studies of online behavior. *Computers in Human Behavior*, 34, 110-119.
- McPeake, J., Bateson, M., & O'Neill, A. (2014). Electronic surveys: how to maximise success. *Nurse researcher*, 21(3).
- Miller, P. G., & Sønderlund, A. L. (2010). Using the internet to research hidden populations of illicit drug users: a review. *Addiction*, 105(9), 1557-1567.
- Miner, M. H., Bockting, W. O., Romine, R. S., & Raman, S. (2012). Conducting Internet research with the transgender population: Reaching broad samples and collecting valid data. *Social Science Computer Review*, 30(2), 202-211.
- Ramo, D. E., & Prochaska, J. J. (2012). Broad reach and targeted recruitment using Facebook for an online survey of young adult substance use. *Journal of medical Internet research*, 14(1), e28.
- Schouten, B., Cobben, F., & Bethlehem, J. (2009). Indicators for the representativeness of survey response. *Survey Methodology*, 35(1), 101-113.
- Scott, A., Jeon, S. H., Joyce, C. M., Humphreys, J. S., Kalb, G., Witt, J., & Leahy, A. (2011). A randomised trial and economic evaluation of the effect of response mode on response rate, response bias, and item non-response in a survey of doctors. *BMC medical research methodology*, 11(1), 126.